

CERAMICA UZUALĂ DE LA NUFĂRU.
CONTRIBUȚIE LA STUDIUL CERAMICII BAZINULUI INFERIOR
AL DUNĂRII ÎN SECOLELE X–XIII

MIHAI VASILE*

Lucrarea¹ constă într-o contribuție în trei volume, primele două însumând 710 pagini de text, incluzând 207 pagini dedicate catalogului ceramic, precum și 233 de figuri și 73 de tabele inserate, iar cel de-al treilea fiind rezervat ilustrației, conținute în 405 planșe, cu explicațiile și sursele acesteia.

Teza este structurată, în două părți, prima fiind compusă din capitolele I–VI, ce conturează fundalul istorico-arheologic din care provine materialul arheologic tratat – ceramica de uz comun –, iar cea de-a doua conținând analiza acesteia, în cadrul capitolului VII, completat de catalogul aferent și de ilustrația inclusă în text și separată². Se adaugă concluziile, abrevierile și bibliografia.

Introducerea (I, p. 1–4) conține câteva precizări în sprijinul motivației alegerii subiectului. Prin „ceramica de uz comun” înțelegem produsele ceramice întrebuintate în mod frecvent în mediul vieții cotidiene al comunității medievale din așezarea bizantină de la Nufăru. Pe lângă ceramica produsă local sau regional, am inclus în studiul nostru și ceramica de import nesmălțuită, cunoscută în bibliografie sub denumirea de „ceramică fină roșie, arsă oxidant”.

Alegerea sitului este ușor de explicat prin participarea personală la cercetările arheologice întreprinse la Nufăru încă din timpul studenției, din anul 1999. Cercetările desfășurate de peste 30 de ani în situl bizantin de la Nufăru au adus la lumină, pe lângă zidurile cetății, elementele de fortificație, structurile de habitat, necropolele aferente așezării medio-bizantine, o cantitate apreciabilă de

---

* Muzeul Național de Istorie a României, București; e-mail: vasiemihai gabriel@gmail.com.

¹ Teza de doctorat a fost susținută public la data de 7 februarie 2014, în sediul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, conducătorul științific al lucrării fiind dr. Radu Harhoiu. Comisia de doctorat a fost alcătuită, în afara academicianului Alexandru Vulpe, în calitate de președinte, din următorii membri: Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române, dr. Oana Damian, conf. dr. Lukács Antal.

² Ilustrația conține: figurile și graficele ce însoțesc demersul tehnologic (fig. 1–59) și tipologic (fig. 60–192); graficele și tabelele referitoare la tipuri sau combinații de materiale ceramice (fig. 193–233, tabelele 1–73), la asocierile de materiale ceramice în cadrul complexelor arheologice studiate (pl. 75–119), la prezentarea diverselor categorii de recipiente ceramice (pl. 125–394); hărțile cu distribuția acestora la scara regiunii Dunării de Jos (pl. 120–124); scheme cronologice, sub raportul formelor, al decorurilor și al pastei ceramice (pl. 395–405).

materiale ceramice, cu un potențial important de informație pentru înțelegerea unor aspecte legate atât de viața cotidiană a comunităților medievale din arealul Dunării de Jos, adică al spațiului Dobrogei istorice, circumscris provinciei bizantine Paradunavon/Paristrion, cât și de meșteșugul olăritului.

Spațiul și perioada tratate au fost determinate de realitățile istorico-arheologice ale epocii în care a funcționat cetatea bizantină de pe malul brațului Sf. Gheorghe, în contextul istoriei spațiului dintre Dunăre și Marea Neagră în secolele X–XIII.

Obiectivele studiului urmăresc: stabilirea unei tipologii aplicabile pentru situl nufărean, susceptibilă de relaționări cu ansamblul ceramicii zonei Dunării de Jos și, eventual, Imperiului bizantin; dinamica circulației anumitor produse ceramice, reprezentând obiectul unei vieți comerciale active; modul în care aceste forme ceramice se schimbă ca urmare a unui procedeu tehnologic evolutiv sau măsura în care sunt supuse doar aspectului funcțional, depășind încadrările spațiale și cronologice, ca și multiplele influențe.

Cadrul istorico-arheologic al evoluției regiunii Dunării de Jos în secolele X–XIII (II, p. 5–79, pl. 1) tratează factologic și cronologic și, pe alocuri, problematic, istoria spațiului dintre Dunăre și Marea Neagră în secolele X–XIII, de la recucerirea bizantină a Dobrogei de către împăratul Ioan I Tzimiskes până la marea invazie mongolă din anul 1241. Aceste două mari borne cronologice marchează evoluția așezării de la Nufăru, de la ridicarea cetății *a fundamentis* de bizantini până la abandonul gradat survenit după invazia mongolă de la mijlocul secolului al XIII-lea. Problemele istorice abordate au fost: situația politico-militară a spațiului danubiano-pontic între destrămarea *limes*-ului și recucerirea bizantină (mijlocul secolului al X-lea – începutul secolului al XI-lea); evoluția Imperiului bizantin și a regiunii Dunării de Jos în secolele XI–XII; atacurile ultimelor valuri de migratori (pecenegii, uzii, cumanii), o schiță a cruciadelor și a evenimentelor imediat următoare celei de a IV-a, răscoala vlaho-bulgară, cucerirea latină a Constantinopolului, organizarea administrativă și situația istorico-arheologică a spațiului danubiano-pontic în secolele XI–XIII. Am urmărit, pe cât posibil o prezentare a problematicii atât pe planul istoriei Imperiului bizantin, cât și pe planul celei locale, a spațiului Dunării de Jos restrâns la Dobrogea istorică, cu sublinierea relației dintre izvorul literar și cel arheologic.

În capitolul următor, *Situri arheologice din zona Dunării de Jos în secolele X–XIII* (III, p. 80–95, pl. 2–3), au fost prezentate, dată fiind integrarea așezării de la Nufăru în rețeaua de fortificații bizantine, principalele așezări dunărene de tip urban și așezări rurale nefortificate după recucerirea întreprinsă de Imperiul bizantin în ultima parte a secolului al X-lea, dinspre nordul Dobrogei spre sudul provinciei, de la *Dinogetia*-Garvăn din jud. Tulcea până la cetatea Skala din zona Dobrici. Indiferent de dimensiunile cercetărilor sau ale realităților arheologice evocate, toate siturile incluse în repertoriu reprezintă o sursă importantă de material ceramic, în special de uz comun, în care își găsesc analogii tipurile ceramice descoperite la Nufăru, pe diversele paliere cronologice.

Capitolul următor, *Nufăru, jud. Tulcea – un sit arheologic aparținând epocii bizantine din Dobrogea de nord* (IV, p. 96–118, pl. 45–46), este dedicat în

întregime sitului arheologic medio-bizantin de pe malul drept al brațului Sf. Gheorghe, suprapus integral de localitatea modernă. În ultimele patru decenii au fost efectuate aici cercetări arheologice programate și preventive în circa 40 de puncte, datele istorico-arheologice obținute vizând fortificațiile, locuirile și aspectele funerare, problemele de topografie și cronologie a așezărilor și zonelor cimiteriale în epocile pre- și protoistorică, romană, romano-bizantină, medio-bizantină și modernă, prezente pe teritoriul localității dunărene. Cercetările au permis stabilirea evoluției unei cetăți ridicate *a fundamentis* de Imperiul bizantin la sfârșitul secolului al X-lea până spre abandonul așezării, marcat de cucerirea mongolă, la mijlocul veacului al XIII-lea, cu tot ce înseamnă stratigrafia, zidul de incintă și elementele de fortificație, locuirea și aspectele funerare, convergând spre creionarea rolului sitului de la gurile Dunării în istoria spațiului paristriean. Structurarea habitatului medio-bizantin s-a făcut pe orizontală în două zone, *intra muros* și respectiv *extra muros*, iar pe verticală, stratigrafic, în două mari straturi: nivelul de pământ cenușiu prăfos pentru secolele XII–XIII și nivelul de pământ cenușiu gălbui, aferent sfârșitului secolului X–XI. Locuirea, aparținând epocii medio-bizantine, poate fi descrisă și prin exemplificări de ordin cantitativ. De pildă, din cercetările desfășurate în principal pe străzile localității în ultimii ani, au rezultat 504 complexe de locuire, dintre care 186 de locuințe, 287 de gropi menajere, 26 de zone menajere și cinci amenajări de tip constructiv.

Stadiul cercetării ceramicii de uz comun din regiunea Dunării de Jos în secolele X–XIII (cap. V, p. 119–140, pl. 4–44) prezintă preocupările cercetătorilor în această privință, materializate în capitole din volume monografice sau în studii de specialitate. Amintim contribuțiile lui: Radu Florescu (volumul monografic al așezării de la Capidava), Maria Comșa (volumul I al monografiei *Dinogetia-Garvăn*), Radu Harhoiu (volumul I al monografiei privind așezarea insulară de la Păcuiul lui Soare), Silvia Baraschi (cel de-al doilea volum monografic referitor la același sit), ca și studiile referitoare la ceramica de uz comun, alcătuite de Ion Barnea (pentru ceramica din complexul monastic și carierele de la Murfatlar), Silvia Baraschi (cuptorul de ars ceramica din secolul al XI-lea și ceramica din secolul al XIII-lea de la Păcuiul lui Soare), Gheorghe Mănușu-Adameșteanu (pentru descoperirile ceramice și cuptorul de ars oale de la sfârșitul secolului al XI-lea de la Nufăru).

Problematika atinsă de studiile ceramice ale Evului Mediu timpuriu din zona Dunării de Jos au fost: originea ceramicii balcano-dunărene; olăritul (atelier de olar, cuptoare pentru ars ceramica, tehnica de lucru); ceramica locală (ceramica nisipoasă, cenușie, din humă albă, fină roșie, arsă oxidant, uzuală lucrată cu roata rapidă; mărcile de olar; reproducerea formelor ceramice de import; căldările de lut. În cadrul acestui capitol, ca și în al celui dedicat în mod special ceramicii descoperite la Nufăru, termenul de „import” se referă la acele produse care nu sunt confecționate în centre dobrogene, ci ajung aici aduse de negustori ce le achiziționează în marile orașe bizantine ale epocii, cum ar fi Constantinopol sau Thessalonic. Așadar, termenul „import” folosit pentru regiunea dintre Dunăre și mare desemnează acele produse vehiculate dintr-un centru în altul, aparținând aceleiași lumi

de tradiție și apartenență bizantină, pentru a le deosebi de cele rezultate din producția locală și regională paristriană.

În capitolul următor, *Prezentarea contextelor, complexelor și materialelor arheologice analizate din situl de la Nufăru* (VI, p. 141–173, pl. 47–74), au fost examinate sursele materialului arheologic (reprezentat de un lot de 3102 fragmente ceramice) și expuse motivele alegerii acestora. Situl de proveniență este unul suprapus de așezarea contemporană, deci în care cercetarea de teren este oricum una de tip eșantionar. Studiul nostru neputând avea ca punct de plecare, așa cum ar fi fost ideal, ansamblul ceramicii uzuale descoperite la Nufăru, asupra căruia să se opereze o selecție, s-a optat pentru alegerea sectoarelor și complexelor arheologice care să poată furniza material ceramic relevant pentru sit. Au fost selectate cinci puncte diferite ale sitului, patru dintre ele fiind în interiorul așezării – Bufet (1992–1997), proprietatea Ene (1997, 2007), Baza arheologică (2005–2006), proprietatea Barbu (2009), iar al cincilea reprezentând o suprafață cercetată în afara zidurilor cetății – proprietatea Rubanschi (2002). Cercetarea arheologică a documentat, în punctele amintite, stratigrafia sitului de la Nufăru, prezența celor două mari straturi, de pământ cenușiu prăfos și de pământ cenușiu gălbui, precum și 95 de complexe de locuire, dintre care 28 de locuințe, două instalații de foc și 65 de gropi menajere, având caracteristicile cunoscute atât pentru situl de la Nufăru, cât și pentru arealul de cultură specific epocii bizantine căruia i se încadrează acesta. Am încercat astfel să acoperim o suprafață destul de mare, cu un conținut de date specifice sitului, care să ne ofere o imagine de ansamblu asupra viețuirii în cetate, dar și în afara ei. Am încercat să evităm concentrarea studiului pe un singur sector, care ar fi putut genera o imagine incompletă sau chiar distorsionată, prin proiectarea locuirii dintr-un colț de așezare asupra ansamblului.

Ceramica de uz comun de la Nufăru (VII, p. 174–476, fig. 1–233 și tabelele 1–73, în text), susținut de catalogul ceramic al celor 3102 fragmente (p. 503–710) și de planșele 75–405, constituie esența contribuției noastre, o îmbinare a analizei tehnologice și tipologice, aplicând achizițiile geologiei și informaticii în studiul ceramologic. Ne-am propus o analiză cu elemente de noutate bazată pe datele deja cunoscute din cercetările în domeniul ceramicii medievale realizate în secolul trecut pentru această parte de lume.

Au fost luate în discuție inventarele ceramice ale complexelor prezentate, care ne pot oferi cât mai multe informații atât asupra formelor vaselor, cât și asupra tehnologiei ce a dus la realizarea lor. În acest sens, au fost selectate buze, funduri, torți și corpuri de vase. Din tot materialul supus atenției noastre, doar patru vase prezintă un profil întreg (vase întregibile), restul de 3098 fiind fragmente ceramice. Gradul ridicat de fragmentare a lotului luat în discuție reprezintă o mare provocare pentru analiză, reflectând și un grad ridicat al relativității interpretării. Materialul selectat a fost desenat, apoi înregistrat și prelucrat cu ajutorul unei baze de date. Aspectele luate în calcul au fost următoarele: analiza pastei, cu tot ceea ce presupune aceasta, și identificarea a 14 tipuri, obținerea, prelucrarea, modelarea

materiei prime, tratarea vaselor înaintea arderii, uscarea, arderea, cu trimiteri interesante și utile la un orizont etnografic (VII, p. 175–246), tipologia materialului ceramic, incluzând oale (de tip borcan, în zece variante) și cu toarte, căldări, căni, urcioare, castroane, opaițe, analiza decorului – incizat, lustruit, angobat, realizat prin impresiune, compus (VII, p. 246–398), asocierea formelor ceramice cu principalele tipuri de pastă, o serie de considerații cronologice și funcționale, evidențiind o serie de accente ale producției locale

Analiza noastră urmărește două direcții: **tehnologică** și **tipologică**. Analiza tehnologică, macroscopică, este împrumutată din instrumentarul geologiei, încercând o abordare petrografică prin descrierea unui fragment ceramic ca a unui sediment dur, rocă. Am urmărit în acest fel studierea și clasificarea ceramicii folosind caracteristicile argilei din care este făcută, funcțiile temperaturii de ardere și condițiile acesteia; funcțiile incluziunilor, cele ce sunt natural antrenate în structura argilei, mai ales cele adăugate intenționat cu rolul de degresant. Duritatea fragmentelor ceramice, spărtura pe care o prezintă, senzația la atingere sunt criterii de separare între diferitele tipuri de paste. Identificarea incluziunilor, natura și forma, sortarea, frecvența și mărimea sunt factorii urmăriți în procesul de decodare a tehnologiei folosite în procesul olăriei medievale.

Prin termenul tip de pastă înțelegem deja consacratul *fabric*, adoptat din geologie, care descrie proprietățile și relațiile spațiale ale mineralelor dintr-o rocă. Raportul dintre matricea argilei și incluziuni este dat de alegerea materiei prime de către meșterul olar; ambele supuse modificărilor provocate, într-un grad mai mare sau mai mic, de condițiile de ardere.

În urma analizei pastei, am indentificat 14 tipuri principale de **pastă/fabric**, departajate în variante în funcție de trăsăturile comune, ardere, culoare, incluziuni, textură.

Tipologia reprezintă principalul instrument de clasificare a formelor ceramice. Tipul constă în suma trăsăturilor comune ale mai multor vase, strânse la un loc într-o formă unitară. Materialul ceramic se împarte după funcționalitate în: I. oale; II. oale cu torți tubulare, oale cu torți; III. căldări; IV. ulcioare; V. castroane și VI. opaițe, rezultând șase tipuri majore de forme ceramice.

Oalele sunt formele cel mai des întâlnite, două vase sunt întregi/întregibile, majoritatea lotului este reprezentat de fragmente de buze cu umeri (părțile superioare ale vaselor), funduri (părțile inferioare ale vaselor sau baze) și corpuri de vas, provenind de la umeri cu decor incizat.

Pornind de la profilatura vaselor, în special cea a buzelor, a corpurilor cât mai bine păstrate, a fost efectuată o clasificare a oalelor în nouă tipuri mari, care prezintă trăsături comune: curbura umerilor, poziționarea diametrului maxim, profilatura buzei și forma acesteia, denumite convențional cu majuscule de la A la M. Fiecare tip prezintă variante ce se deosebesc prin detalii observate la nivelul profilaturii buzei.

Oalele cu torți. După forma torții, se diferențiază două variante ale acestei forme: oale cu torți tubulare TB și oale cu torți dispuse vertical OT. Oalele cu torți sunt documentate prin fragmente de buză, corpuri, torți și funduri; această formă

este reprezentată prin 285 de fragmente. După trăsăturile comune fragmentelor de oale cu toartă și profilul buzelor, au fost identificate 11 tipuri de oale cu toartă.

Ulcioarele, reprezentate printr-un vas întreg și 287 de fragmente, sunt documentate prin fragmente de buză, corpuri, torți și funduri. Căldările de lut, categorie din care au fost înregistrate patru fragmente în lotul analizat, sunt vasele cu corpul tronconic sau cilindric, buza, plată, ușor trasă în exterior, urechile de prindere lipite de buză, spre interiorul vasului; un fragment de fund plat cu diametrul de 25 cm a fost atribuit acestui tip.

Castroanele, formă ilustrată prin 19 fragmente, sunt vase cu corp tronconic, cu baza mică în partea inferioară, fundul plat; în exterior baza este alungită sub forma unui mic pinten.

Opaitele sunt prezente în două variante: de tip tăviță (trei exemplare, cu fund plat, pereții ușor înclinați în exterior, buza rotunjită, gura prevăzută cu un cioc mic pentru fixarea fitilului de ardere) și de tip sfeșnic (un exemplar, compus din două părți: partea superioară, opaitul propriu-zis, și partea inferioară, piciorul de sprijin; pereții curbați și carenați, buza dreaptă cu muchia aplecată spre interior, piciorul înalt, tubular, o toartă curbată, ovală în secțiune, care se lipește de buza vasului și de piciorul opaifului).

Decorul. Operațiunea de decorare a vaselor a fost identificată pe 1235 de fragmente ceramice și vase întregibile. În privința aplicării decorului au fost observate următoarele tehnici: incizare, lustruire și angobare; pe lângă prezența singulară a acestor tipuri de decorare, au fost întâlnite și combinații de linii incizate și suprafețe lustruite și linii incizate asociate cu aplicare de angobă. Incizarea este cea mai des întâlnită formă de decorare a ceramicii uzuale descoperite la Nufăru, apărând pe 1068 de fragmente ceramice în cadrul lotului analizat. Plecând de la linii simple spre combinații complexe de asocieri de linii în val, franjuri, împunsături și alveole, au fost înregistrate 137 de variante de decor incizat. Decorul lustruit este redat pe suprafața exterioară a pereților vaselor prin linii lustruite verticale, oblice sau în rețea de linii oblice intersectate, ce creează impresia de plasă cu „ochiuri” în romb sau prin lustruirea întregii suprafețe exterioare a ulcioarelor în mod particular. Angobarea, decor realizat prin aplicarea unei pelicule subțiri de soluție argiloasă cu conținutul de apă mai mare de 30%, sau prin decorarea cu șlem roșu, soluție apoasă de oxid de fier ori vopsirea cu „vopsea” de culoare galbenă, este întâlnită pe 69 de vase ceramice. Incizarea suprafețelor exterioare ale vaselor apare preponderent pe oalele produse la Nufăru și în restul așezărilor din thema Paristrion. Se observă o restrângere și o simplificare a decorului pe vasele din secolele XII–XIII față de secolul anterior. Pentru această perioadă, cele mai des întâlnite motive decorative sunt benzile de trei-patru linii paralele sau linii dispuse în valuri, redade prin tot atâtea incizii, ce contrastează cu ornamentarea foarte bogată și variată, acoperind aproape întreaga suprafață a vaselor, caracteristică secolului al XI-lea.

Analiza materialului ceramic. În urma prezentării materialului ceramic, se impun câteva întrebări referitoare la producerea formelor ceramice: Din ce pastă

sunt modelate acestea? Cum sunt dispuse cronologic tipurile ceramice și, implicit, tipurile de pastă și tehnologia acestora?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, am recurs la interogarea datelor înregistrate în baza de date și am supus analizei noastre intersectarea tipurilor ceramice cu cele de pastă. Am tratat fiecare tip de formă și am căutat să identificăm incidența cu tipul de pastă aferent. Tabelele combinatorii ne oferă o serie de indicii cu referire la asocierea tipurilor de vase din interiorul unui context arheologic, pe baza celor 73 de tabele combinatorii tragem următoarele concluzii.

La nivel tehnologic sunt surprinse detalii ale unei producții variate, generate de centre de olărit diferite în spațiul Dunării de Jos în intervalul secolelor X–XIII. Prezența celor 14 tipuri principale de paste, cu variantele lor, ilustrează lanțul operațional al procesului ceramic. La nivelul materiei prime folosite se observă opțiunea pentru argile din grupe secundare, cu o plasticitate ridicată, situație întărită de identificarea incluziunilor de cuarț, calcare, gresie și cochilii de forme și mărimi diferite, de la unghiular accentuate la rotunde, în prezență abundentă și sortare variată.

Pentru secolele X–XI sunt surprinse o serie de amănunte care descriu olăritul perioadei. Tipurile de pastă Nuf. 01, Nuf. 02, Nuf. 05, Nuf. 16. 01, Nuf. 17, Nuf. 18 sunt definitorii pentru acest interval. Nuf. 01, ce reprezintă o pastă caolinoidă, se regăsește în așezările sud-dobrogene, situate în vecinătatea depozitelor de caolin de pe Valea Carasu și a celor de pe terasele sudice ale Dunării. Vasele modelate din această pastă, cu o textură fină, sunt în cea mai mare parte arse oxidant și au circulat în intervalul cuprins între sfârșitul secolului al X-lea și în prima jumătate a secolului al XI-lea. Din această pastă au fost modelate oalele din tipurile A și C, precum și o căldare de lut. Asociate cu această expresie ceramică, apar tipurile de pastă Nuf. 02 și Nuf. 05, materializate prin formele de oale aparținând tipurilor B, C și D, castroane de tipul S, oale cu torți tubulare și o căldare de lut. Acestea își găsesc analogii în aproape toate așezările paristriene contemporane cu cetatea de la Nufăru. Oalele de tipurile C și D sunt arse reducător, iar cele de tipul B sunt arse oxidant. Diversitatea mare în care se prezintă tipurile C și D ne îndeamnă să înclinăm balanța provenienței acestor oale în afara limitelor geografice ale așezării medio-bizantine de la Nufăru, reprezentând, probabil, obiectul unor schimburi regionale cu celelalte așezări nord-dobrogene. În sprijinul acestei ipoteze stau analogiile numeroase prezentate pentru respectivele tipuri. Tipul B, existent în trei variante, larg răspândit în aproape toate cetățile dunărene, pare a fi expresia unui curent generalizat la nivelul provinciei pe toată durata secolului al XI-lea.

Spre finalul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea, observăm o restrângere a formelor de manifestare a olăriei prin prezența pastelor Nuf. 03, în formele oalelor aparținând tipurilor L și M, care își găsesc puține analogii în afara sitului de pe malul brațului Sf. Gheorghe, ele fiind prezente, de altfel, în cuptorul de ars oale descoperit în 1981. Formele amintite, modelate din pasta Nuf. 03, sunt descoperite în complexe aparținând ambelor niveluri de locuire documentate în sit. Această situație ne înlesnește atribuirea lor unei producții locale încadrabile

între sfârșitul secolului al XI-lea și începutul celui următor. În continuarea acestor produse ceramice, apare pasta Nuf. 10, ca o manifestare texturală grosieră, identificată prima dată la *Dinogetia*–Garvăn, în a doua jumătate a secolului al XII-lea. Formele de oale din tipul G își găsesc analogii la *Dinogetia*–Garvăn și Isaccea. Pentru sfârșitul secolului al XII-lea și prima jumătate a veacului următor, întâlnim oalele din tipul H, produse din pasta Nuf. 13. Acestea își găsesc analogii în ceramica descoperită la Păcuil lui Soare, în nivelurile de la sfârșitul secolului al XIII-lea, și la Isaccea.

Producția locală este caracterizată de o ceramică grosieră, cele mai des întâlnite forme fiind oalele și castroanele, în timp ce oalele cu toartă și ulcioarele aparțin unei categorii fine, ce ajunge în spațiul nord-dobrogean ca urmare a schimbului comercial din lumea bizantină. Nu au fost înregistrate situații în care oalele cu toartă sau ulcioarele să fie modelate din paste locale sau regionale, aceste forme ceramice fiind produse în ateliere specializate din afara provinciei Paradunavon. Analogiile prezentate pentru aceste vase ne relevă rolul activ jucat de așezarea de tip urban de la Nufăru în viața comercială din Imperiul Bizantin. Evolutiv, la nivelul formelor, se observă o ușoară restrângere a repertoriului de oale pentru secolele XII–XIII, la 23 de variante față de 28 prezente în intervalul secolelor X–XI.

La nivelul topografiei așezării bizantine de la Nufăru, se observă o distribuție omogenă a tipurilor ceramice pe nivelurile și complexele arheologice întâlnite în punctele cercetate. Menționăm că în extremitatea vestică a cetății, în punctul *extra muros* cercetat, materialul arheologic a apărut în cantitate redusă față de cel rezultat din săpăturile *intra muros*, din cauza caracterului sezonier pe care l-a cunoscut viețuirea în acest sector.

Prin analiza materialului ceramic din situl medio-bizantin de la Nufăru, am încercat să răspundem, măcar parțial, întrebărilor constituind obiectivele propuse în momentul demarării demersului nostru: Ce vas este? Cum este făcut? La ce era folosit? De unde provine? Cât de mult a circulat? Observația că, la nivelul lotului analizat, se poate constata o integrare a așezării nord-dobrogene în circuitul comercial, tehnic, de mode și influențe al provinciei Paradunavon și, prin extensie, al Imperiului bizantin, sperăm că va fi confirmată și aprofundată de cercetările noastre viitoare în domeniu. Combinarea datelor furnizate de studiul ceramicii uzuale de la Nufăru cu cele oferite de loturi similare din alte situri, cu încadrări cronologice mai stricte, ca și cu acelea evidențiate de ceramica de factură bizantină provenind din contexte arheologice mai apropiate de surse, în condițiile largirii analizei și susținerii cu argumente numismatice, poate furniza, în viitor, o schemă mai veridică și mai utilă.